

Fixed Linguistic Forms and Problems of Finding Its Equivalence In Translations of Nahj Al-Balagha

Somayeh Salmanian * Assistant Professor, Department of Theology,
Bu- Ali Sina University, Hamedan, Iran.

Keivan Ehsani Assistant Professor, Department of Quranic and
Hadith Sciences, Arak University, Arak, Iran.

Abstract

Within the text of Nahj al-Balagha, one may come across words and phrases that can be classified as profane or offensive statements. These terms serve two purposes. Some of them denote profanity and obscenity, while others seem to be using profanity. However, it possesses a metaphorical connotation and does not include any profanity. Understanding the historical origins of these statements, as well as their textual and temporal context, is essential and highly beneficial for comprehending the intended meaning of Imam Ali (peace be upon him). This study employed a prescriptive methodology to extract fourteen collective curses from Nahj al-Balagha and analyze the translation performance of five translators in relation to this work. The translators are Faiz al-Islam, al-Shahidi, al-Faqihi, al-Dashti, and al-Ansari. Each of these translators embodies a distinct translation style. The research findings revealed that many statements that may appear to be curses were not employed as insults but rather served various purposes such as praise, adoration, attention, and punishment. These translators neglected this difficulty and attempted to translate these

* Corresponding Author: s.salmanian@basu.ac.ir

How to Cite: Salmanian, S., Ehsani, K. (2024). Fixed Linguistic Forms and Problems of Finding Its Equivalence In Translations of Nahj Al-Balagha. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 13(29), 145-178. doi: [10.22054/RCTALL.2024.73262.1668](https://doi.org/10.22054/RCTALL.2024.73262.1668)

meanings either word-for-word or with an imprecise functional equivalent, resulting in an incorrect translation of these meanings. Of the various translation methods available, the faithful approach and the literal method offer greater potential for translating this specific category of fixed language structures.

Keywords: Translation, Fixed Form of Language, Cursing, Nahj al-Balagha.

Introduction

Given the intimate connection between translation and culture, the primary obstacle for the translator will be to convey these ideas accurately in the target language. Multiple hypotheses have been put out in the process of converting these concepts into different languages. Newmark (2011) has put forward a total of eighteen approaches, while Ivier (1987) has suggested a total of seven methods. Gradler (2000) and Harvey (2000) both postulated four distinct procedures. Additionally, Chesterman (1997) and Pedersen (2007) have put up alternative approaches. The primary distinction in the categorization of methodologies in these types of studies lies in the specific focus that each method places on the primary unit of language in translation (Alizadeh, 2019: 54). Profane expressions are seen as established linguistic and cultural phenomena that vary across different cultures. Consequently, translators often opt for literal translations, disregarding cultural nuances, resulting in inaccurate translations. To ensure a dependable scientific outcome, we chose five translations of Fayz al-Islam, al-Shahidi, al-Faqihi, al-Dashti, and al-Ansari from a pool of several translations of Nahj al-Balagha. We next examined how well these translations rendered eight collective cursing expressions. The primary objective of the ongoing research is to determine whether the cursing idioms found in Nahj al-Balagha exclusively convey the act of cursing or if alternative interpretations may be attributed to them based on the context and circumstances.

2. Can a Persian-compatible cultural counterpart be provided for these allegedly cursed phrases? If the answer is yes, then which translator achieved greater success?

3. Which translation method offered the most optimal approach for translating profanities?

Literature Review

The majority of research conducted in the realm of translating cultural components focuses on English translation. The research conducted in the domain of Arabic is exceedingly restricted. The majority of the works conducted in this domain, with the exception of a small number, pertain to the genre of novels and stories. This article introduces and critiques the following research studies relating to the subject:

The study titled "A Study of the Content and Structure of Cursing Expressions in Nahj al-Balagha" was authored by Mir Ahmadi and his colleagues and published in the Journal of Studies in Nahj al-Balagha in 2017. Through an analysis of the rhetoric, style, and structure of cursing words in Nahj al-Balagha, the researchers aimed to examine the concept of politeness in Nahj al-Balagha from various perspectives. Their objective was to demonstrate that the Imam (peace be upon him) adhered to the teachings of the Holy Qur'an even when using cursing, maintaining a sense of politeness, and refraining from using vulgar language. The research approach employed in this study diverges significantly from the current essay, which seeks to critique the translation of profane terms in Nahj al-Balagha.

The paper titled "A Study of the Expressions of Cursing and Cursing of Imam Ali (peace be upon him) in Nahj al-Balagha" was authored by Akbar Tawhid Law and published in the Journal of Modern Studies in Nahj al-Balagha in 2016. This essay focuses on elucidating the semantic and conceptual distinctions between the idioms of cursing found in the Qur'an and Nahj al-Balagha.

The subject of the current research is novel and groundbreaking in comparison to earlier studies, and no research has been conducted using this approach thus far.

Research Methodology

This research used a prescriptive methodology. In this approach, after examining each sample, the researcher provides explicit instructions or recommendations that outline a particular approach for conducting

translation tasks (refer to Manafi Anari, 2015: 13). The chosen samples are additionally evaluated and examined using the techniques suggested in the Newmark model.

Conclusion

The results gained from researching five Persian translations of Nahj al-Balagha's sermons and messages for expressing collective cursing expressions are as follows:

1. Translators have encountered comparable difficulties while translating profane terms, which include: A) Restricting their analysis to the surface meaning of certain curses and disregarding their purpose in early Islam. B) The inaccuracy lies in the verb's structure in translation, as it is employed to convey meaning based on a different structure. C) Failing to embrace a singular approach. When encountering comparable circumstances, the process of translating a term takes place.

2: Upon evaluating the translators' performance, we observed deficiencies and inadequacies in their ability to accurately comprehend and convey meaning in this domain. The translators, as a whole, did not execute their tasks correctly and did not adhere to the established scientific principles of translation studies. Consequently, it is not possible to favor the performance of one translator over another.

Some of the profanities found in Nahj al-Balagha serve purposes beyond mere cursing. They are employed in various contexts to express admiration, astonishment, caution, and other intentions.

Hence, translators must diligently consider the many connotations of these terms and render them in accordance with the specific context in which they are employed. It is advisable for them not to solely depend on the Nahj al-Balagha dictionary and its explanations. Instead, students should explore these terms in poetry, ancient prose, collections of proverbs, and other sayings to get insight into their various applications and the intended meaning by the Imam.

قالب‌های ثابت زبان و چالش‌های معادل‌یابی آن در ترجمه‌های نهج‌البلاغه (مورد کاوی نفرین‌های جمعی)

سمیه سلمانیان * استادیار، گروه الهیات، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران

کیوان احسانی استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه اراک، اراک، ایران

چکیده

در نهج‌البلاغه گاه با تعابیر و اصطلاحاتی برمی‌خوریم که می‌توان آن را تعابیر نفرین‌آمیز نامید. این تعابیر دارای دو کارکرد هستند برخی جنبه نفرین و دشنام دارند و برخی دیگر ظاهری نفرین‌آمیز دارند؛ اما معنایی کنایی و غیر نفرینی افاده می‌کنند. شناخت پیشینه تاریخی این تعابیر و بافت متنی و موقعیتی آن در تشخیص معنای مورد نظر امام (ع) بسیار ضروری و کارساز است. در پژوهش حاضر که با روش تجویزی (prescriptive) سامان یافته چهارده نفرین جمعی در نهج‌البلاغه شناسایی و کوشش شده عملکرد پنج مترجم شامل فیض‌الاسلام، شهیدی، فقیهی، دشتی و انصاریان که هر کدام سبکی متفاوت در ترجمه را نمایندگی می‌کنند در معادل‌یابی این لعن و نفرین‌ها مورد سنجش و ارزیابی قرار گیرد. برآیند پژوهش نشان داد برخی از این تعابیر به ظاهر نفرین‌آمیز کاربرد نفرینی نداشته‌اند بلکه در موقعیت‌های مختلف برای مدح، اظهار شگفتی، تعجب، تنبیه و... به کار رفته‌اند. مترجمان یادشده به این موضوع توجه نداشته و به ترجمه تحت‌اللفظی از این تعابیر دست زده‌اند یا معادل کارکردی غیر دقیقی برای آنها ارائه داده و نتوانسته‌اند به درستی این تعابیر را معادل‌یابی کنند. از میان سبک‌های ترجمه نیز به ترتیب سبک وفادار و سبک تحت‌اللفظی امکان بهتری را برای برگردان این نوع از قالب‌های ثابت زبان فراهم کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: ترجمه، قالب ثابت زبان، لعن و نفرین، نهج‌البلاغه.

مقدمه

فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای شامل دانش‌ها، باورها، هنر، اخلاقیات، حقوق، آداب و رسوم و دیگر عادات و توانایی‌هایی است که انسان به عنوان عضو جامعه آن‌ها را داراست و دارای سه بعد مادی، ذهنی و اجتماعی است. در دهه‌های اخیر و به خصوص از دهه ۱۹۹۰ میلادی، فرهنگ به عنوان عاملی مؤثر در برقراری ارتباط بین جوامع گوناگون مورد توجه متخصصان و نظریه پردازان قرار گرفته است و در این راستا، دو حوزه زبان و ترجمه، خود را به عنوان بستری مناسب جهت برقراری ارتباط بین فرهنگی مطرح کرده‌اند.

بنابر آنچه بسیاری از زبان‌شناسان نیز بیان کرده‌اند، زبان بخشی از فرهنگ و فرهنگ بخشی از زبان است و این دو به گونه‌ای درهم تنیده‌اند که نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر جدا کرد. هر زبانی در بافت فرهنگی خاصی شکل می‌گیرد و هر فرهنگی نیز در مرکز خود زبان طبیعی را دربر گرفته است (لوتمان و اوسپنسکی^۱، ۱۳۹۰: ۴۴)، چراکه اولاً زبان جزئی از فرهنگ است که ما از اجداد خود به ارث می‌بریم و ثانیاً زبان ابزار اصلی است که به کمک آن فرهنگ را می‌آموزیم و می‌شناسیم. ثالثاً بهترین پدیده‌ای که دارای نظم و سیاق فرهنگی است زبان است. این اندیشه در سخنان ترمیناسوا^۲ نیز متبلور شده است آنجا که می‌گوید: «زبان آینه فرهنگ است. در آن نه تنها جهان واقعی بلکه خود آگاهی اجتماعی مردم، طرز فکر، شخصیت ملی، سیمای زندگی، سنت‌ها، آداب و رسوم، اصول اخلاقی، نظام ارزش‌ها و جهان‌بینی انعکاس می‌یابد» (مرادی و رحمانی، ۱۳۹۵: ۲۵۲).

درباره رابطه فرهنگ و ترجمه باید گفت که قلمرو ترجمه، بین فرهنگی است. ترجمه؛ یعنی زندگی در مرز بین فرهنگی به شگفتی‌های دیگری نگریستن، آن‌ها را برگرداندن، از آن خود کردن، راه دادن و در همان حال راه ندادن، برقرار کردن ارتباط، میل به اشتراک در رمزگان و فهم متقابل و در همان حال، متفاوت باقی ماندن و میل به هویت‌یابی که ناشی از کارکرد ایدئولوژی فرهنگ است (سجودی، ۱۳۸۸: ۱۴۲).

1. Lutman, Y. & Ouspensky, B.
2. Terminusova, S.

باید اذعان داشت که حقیقت اختلاف فرهنگی، کار را برای ترجمه سخت‌تر می‌کند تا اختلافات ساختاری زبان و به همین جهت است که در دهه‌های اخیر توجه به نقش فرهنگ در فرآیند ترجمه گسترش یافته است (درزی و پاکتچی، ۱۳۹۳: ۳۶).

استفاده مکرر و فراوان از عباراتی خاص در زبان عامه و اهالی یک فرهنگ در مدت زمان طولانی، آن عبارت را به صورت اجزایی ثابت در زبان در می‌آورد که می‌تواند به شکل اصطلاح، کنایه، ضرب‌المثل، استعاره، نفرین، دشنام، دعا، دلسوزی و... باشند. هر کدام از این قالب‌های ثابت به حکم تغییرناپذیری، ماندگاری و تکرار در زبان، انگاره‌های فرهنگی به‌شمار می‌روند، اما ریشه‌های فرهنگی آن‌ها در طول زمان از بین رفته است (خواججه پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۶).

با توجه به مشخص شدن ارتباط تنگاتنگ میان ترجمه و فرهنگ، چالش اساسی مترجم، انتقال این مفاهیم به زبان مقصد خواهد بود. در باب چگونگی ترجمه این مفاهیم به سایر زبان‌ها، نظریات متعددی مطرح شده است. نیومارک^۱ (۲۰۱۱) هجده روش و ایویر^۲ (۱۹۸۷) هفت روش پیشنهاد داده است. گرادلر^۳ (۲۰۰۰) و هاروی^۴ (۲۰۰۰) هر کدام چهار فرآیند مطرح کرده‌اند. چسترمن^۵ (۱۹۹۷) و پدرسن^۶ (۲۰۰۷) نیز هر کدام روش‌هایی را پیشنهاد داده‌اند. تفاوت اصلی در طبقه‌بندی روش‌ها در این نوع مطالعات «بر نوع تأکیدی است که هر کدام از آن‌ها بر واحد اصلی زبان در ترجمه دارند» (علیزاده، ۱۳۸۹: ۵۴).

تعابیر نفرین‌آمیز از قالب‌های ثابت زبان و مقوله‌ای فرهنگ‌بنیاد به‌شمار می‌رود و از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت است و همین امر باعث شده مترجمان در بیشتر مواقع بدون توجه به پشتوانه‌های فرهنگی به ترجمه تحت‌اللفظی آن بسنده کرده و ترجمه‌ای ناصواب ارائه دهند. برای اینکه نتیجه علمی و قابل‌اتکایی به دست آید از میان ترجمه‌های پرشمار نهج البلاغه پنج ترجمه فیض الاسلام، شهیدی، فقیهی، دشتی و انصاریان برگزیده

-
1. Newmark, P.
 2. Ivor, V.
 3. Gradler, B.
 4. Harvey, D.
 5. Chesterman, A.
 6. Pedersen, K.

شد و عملکرد آن‌ها در ترجمه و معادل‌یابی هشت لعن و نفرین جمعی نهج البلاغه مورد ارزیابی و سنجش قرار خواهد گرفت.

معیار انتخاب ترجمه‌ها صبغه خاص و متمایز هر کدام در سبک نوشتاری است. ویژگی ترجمه فیض الاسلام (۱۳۳۱)، توضیحات تفسیری در کنار متن، سلاست و روانی و قابل فهم بودن برای عموم است. مشخصه بارز ترجمه شهیدی (۱۳۶۸)، اتقان و مراعات ویژگی‌های ادبی در عین امانتداری است. وجه تمایز ترجمه فقیهی (۱۳۷۴)، دقت، استواری و ادیبانه بودن آن است. ویژگی ترجمه دشتی (۱۳۷۶)، روانی، سادگی مفاهیم و عمومی بودن آن است. ترجمه انصاریان (۱۳۸۸) از نوع ترجمه تحت‌اللفظی و فاقد هرگونه شرح و توضیح اضافی است، اما در عین حال ساده و قابل فهم برای عموم است.

روش پژوهش حاضر تجویزی^۱ است. در این روش در پایان هر نمونه مورد تحلیل، پژوهشگر دستور یا دستورهایی مبنی بر تجویز و پیشنهاد روش خاصی جهت انجام کار ترجمه صادر می‌کند (ر. ک: منافی اناری، ۱۳۹۵: ۱۳). نمونه‌های منتخب نیز بر اساس روش‌های مطرح در الگوی نیومارک نقد و تحلیل می‌شود و از این رهگذر می‌کوشیم به پرسش‌های زیر پاسخ گوئیم:

- آیا تعابیر و واژگان نفرین آمیز در نهج البلاغه بر اساس بافت متنی و موقعیتی همان معنای نفرین و لعن دارند یا می‌توان معانی دیگری برای آن در نظر گرفت؟
- آیا می‌توان برای این تعابیر به ظاهر نفرین آمیز معادل فرهنگی منطبق با زبان فارسی ارائه داد؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، کدام یک از مترجمان موفق‌تر عمل کرده است؟
- کدام یک از سبک‌های ترجمه امکان بهتری برای معادل‌یابی نفرین‌ها و لعن‌ها فراهم کرده است؟

۱. پیشینه پژوهش

در زمینه ترجمه عناصر فرهنگی، بیشتر پژوهش‌های انجام شده در حوزه ترجمه زبان انگلیسی است. پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه زبان عربی بسیار محدود است. اغلب

کارهای انجام شده در این زمینه بجز شماری اندک در حوزهٔ رمان و داستان است. در ادامه پژوهش‌های مرتبط با موضوع مقاله حاضر معرفی و نقد می‌شود.

مقالهٔ «میزان ترجمه‌پذیری عناصر فرهنگی در خطبهٔ صدو هشتم نهج‌البلاغه» نوشته حاجیان‌نژاد و میرفت (۱۳۹۶) است. ایشان در این اثر به بررسی و نقد و مقایسهٔ شیوهٔ ترجمهٔ استعارات، کنایات، مجاز و ضرب‌المثل‌های موجود در خطبهٔ صدو هشتم نهج‌البلاغه توسط سه مترجم؛ فیض‌الاسلام، شهیدی و دشتی بر اساس مدل آیویر پرداخته و پس از بررسی نمونه‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که روش تلفیقی برای ترجمهٔ این عناصر بیانی یکی از موفق‌ترین روش‌هاست و این روش در ترجمهٔ فیض‌الاسلام نمود بیشتری دارد.

مقالهٔ «تحلیل محتوایی و ساختاری نفرین‌های نهج‌البلاغه» نوشته میر احمدی و همکاران (۱۳۹۷) است که نویسندگان در این مقاله ضمن بررسی بلاغت، سبک و ساخت تعابیر حاوی نفرین در نهج‌البلاغه کوشیده‌اند به گویی و حسن تعبیر در نهج‌البلاغه را از زوایای مختلفی بررسی کنند تا از این رهگذر نشان دهند که امام (ع) در بیان لعن و نفرین‌های خود نیز به تأسی از قرآن کریم جانب ادب و نزاهت گفتار را نگاه داشته و از کاربرد الفاظ سخیف و ناپسند پرهیز کرده است. چنانکه پیداست رویکرد این پژوهش با مقالهٔ حاضر که هدف آن نقد ترجمه و معادل‌یابی نفرین‌های نهج‌البلاغه است کاملاً متفاوت است.

مقالهٔ «دراسة طبیعه السب و اللعن عند الامام علی (ع) فی نهج البلاغه» نوشته توحیدلو (۱۳۹۶) است. نویسنده در این مقاله صرفاً به تبیین تفاوت‌های معنایی و مفهومی دو تعبیر لعن و سب در قرآن و نهج‌البلاغه پرداخته و علاوه بر تفاوت رویکرد مقاله یادشده با پژوهش پیش‌رو نمونه‌های مورد بررسی آن با نمونه‌های مورد استناد در این مقاله نیز متفاوت است.

چنانکه پیداست موضوع پژوهش حاضر در مقایسه با کارهای صورت گرفته کاملاً نو و بدیع به‌شمار می‌رود و تاکنون پژوهشی با این رویکرد صورت نگرفته است.

۲. مفهوم‌شناسی لعن و نفرین و کاربرد آن در نهج‌البلاغه

نفرین در لغت، لعنت و دعا علیه شخص است (دهخدا، ۱۳۷۳: ذیل واژه نفرین). لغت‌شناسان تصریح کرده‌اند که لعن، راندن و دور کردن کسی از روی خشم و غضب است (فراهیدی، بی تا و ابن‌منظور، ۱۳۶۳: ذیل ماده لعن). این امر از جانب خداوند در

قیامت به عنوان عقوبت محسوب می‌شود و در دنیا به منزله دوری از رحمت واسعة الهی است و اگر لعنت از طرف غیر خدا باشد، معنایش درخواست و طلب این لعنت از خدا است (راغب اصفهانی، ۱۴۲۶: ۷۴۱).

کلمه لعن و مشتقات آن ۳۷ بار در قرآن آمده است. «در قرآن، کافران، ظالمان، منافقان، آزاررسانندگان به خدا و رسول، آنانی که از روی عمد قتل نفس کنند و کسانی که حقایق را کتمان و امر را بر مردم مشتبه می‌سازند، لعن شده‌اند. پیامبر نیز دشمنان رسالت، مشرکان، منافقان را لعن کرده است» (فخعلی، ۱۳۸۳: ۳۰۰).

هرگاه رهبر آگاه باشد و پیروان ناآگاه، گسست عمیقی بین آن‌ها در عقاید و اهداف ایجاد می‌شود؛ به طوری که هیچ پند و اندرزی از جانب رهبر در پیشبرد اهداف در ایشان کارگر نمی‌افتد و کار از موعظه به نکوهش و نفرین می‌رسد. تاریخ نشان از آن دارد که انبیاء و اولیاء الهی زمانی که حجت را بر قوم خویش تمام می‌کردند و ارشادهایشان کارساز نمی‌شده است، آنان را نفرین می‌کردند که نمونه‌های بسیاری از آن در قرآن وجود دارد (سوره مائده، آیه ۷۸؛ سوره اعراف، آیه ۴۴؛ سوره انبیاء، آیه ۶۷ و...).

در دوران زمامداری حضرت علی (ع)، عامه مردم به تبعیت از برخی خواص و فضای نامطلوب جامعه به دنبال خواسته‌های دنیوی و معیشتی خود بودند و در مقابل هشدارها و اندازهای امام (ع) برای مقابله با دشمن، سستی و ضعف از خود نشان می‌دادند و گاه عهدشکنی می‌کردند؛ بنابراین، خطبه‌هایی که در مورد مردم کوفه است، بیشتر نکوهش‌آمیز است و گاه به نفرین می‌کشد. نفرین‌ها در نهج‌البلاغه از دو بعد قابل بحث و بررسی هستند؛ بعد جمعی و بعد فردی.

۳. انواع نفرین در نهج‌البلاغه

لعن و نفرین هر دو نوعی دعای منفی هستند که از زبان شخصی نسبت به شخص یا اشخاصی دیگر ایراد می‌شود و در واقع واکنشی منفی در برابر موضوع یا مسئله‌ای به حساب می‌آید (میراحمدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳۲). نفرین‌های به کار رفته در نهج‌البلاغه را به صورت کلی به دو بخش می‌توان تقسیم کرد که در ادامه به معرفی و نقد و بررسی ترجمه‌های آن می‌پردازیم.

۳-۱. نفرین‌های فردی

بخشی از نفرین‌ها در نهج البلاغه خطاب به افراد خاصی است که به خاطر عملکرد و نوع رفتارشان مستحق نفرین و نکوهش از سوی امام شده‌اند؛ مثل نفرین اشعث بن قیس، مَصْقَلَةُ بن هُبیره، مُغیره بن أحنس و..

۳-۲. نفرین‌های جمعی

نفرینی که متوجه گروه یا جماعت خاصی است، نفرین جمعی نامیده می‌شود. این نوع نفرین‌ها در نهج البلاغه دارای دو کارکرد هستند؛ برخی جنبه نفرین و دشنام دارند و برخی دیگر در ظاهر نفرین هستند، اما معنایی کنایی و غیر از نفرین دارند. پیشینه تاریخی کاربرد این تعبیر و قرینه سیاق در تشخیص این دو معنا از یکدیگر به مترجم کمک می‌کند. با توجه به گستردگی موضوع در مقاله پیش‌رو به بررسی و تحلیل نفرین‌های جمعی و نحوه عملکرد مترجمان در معادل‌یابی آن‌ها بسنده می‌کنیم.

۳-۲-۱. هَبِلْتَهُمُ الْهَبُولُ

خطبه ۲۲: «هَبِلْتَهُمُ الْهَبُولُ! لَقَدْ كُنْتُ و مَا أُهْدِدُ بِالْحَرْبِ و لَا أُرْهَبُ بِالضَّرْبِ»

خطبه ۲۲ به بیعت‌شکنی طلحه و زبیر و سپس به حوادث تلخ جنگ جمل نظر دارد. همچنین به مسئله خون «عثمان» که دستاویزی برای جنگ‌طلبان جمل و بعد از آن، بهانه‌ای برای آتشافروزان شام شد، اشاره می‌کند و آن‌ها را با تهدیدهای روشنی، مورد ملامت و سرزنش قرار می‌دهد (مکارم، ۱۳۷۵، جلد ۲: ۲۴). امام (ع) در فراز آخر خطبه می‌فرماید: عجیب است که آن‌ها به من اعلان جنگ داده‌اند و از من خواسته‌اند که به میدان نبرد آیم و بر ضربه‌های شمشیرشان شکیباً باشم، هَبِلْتَهُمُ الْهَبُولُ، تاکنون کسی مرا از جنگ نترسانده و از ضربت شمشیر نهراسانده که من به خدای خود یقین دارم و در دین خود شبهه‌ای ندارم. «هَبِلْتُ فَلَانًا أُمَّه»؛ یعنی فلانی مرد و مادرش داغش را دید. هَبُول: زنی که بچه برایش نمی‌ماند، زن داغ‌دیده (ابن منظور، ۱۳۶۳، ذیل ماده هَبِل). در لسان آمده که عبارت «هَبِلْتُ أُمَّه» در اصل به معنای این است که مادرش داغش را ببیند و هَبِلَ به معنای تَكَلَّ (داغ دیدن) است. سپس در معنای مدح و ستایش و شگفتی به کار رفته است.

عبارت دیگری که مانند «هَبَلْتِ أُمَّه» است «تَكَلَّتْ أُمَّكَ» است و در فرهنگ صدر اسلام و در سخنان پیامبر (ص) و حضرت علی (ع) فراوان به کار رفته است که به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود:

- أبو امامة از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله نقل می‌کند: «خذوا العلمَ قبل أن ينفد» قالوا: وكيف ينفد و فينا كتاب الله؟ فغضب، ثم قال: «تَكَلَّتْكُمْ أُمَّهَاتِكُمْ، أولم تكن التوراة و الإنجيل في بنى إسرائيل، ثم لم تغن عنهم شيئاً؟ إنَّ ذهاب العلم ذهاب حملته» قالها ثلاثاً (ابن طاووس، ۱۴۱۶: ۲۱۸).

ترجمه فارسی: ابوامامه از پیامبر نقل می‌کند که ایشان فرمودند: علم را قبل از اینکه به پایان برسد، دریافت کنید. گفتند: چگونه تمام می‌شود در حالی که کتاب خدا در بین ما است. پیامبر عصبانی شد و فرمود: شگفتا از شما! آیا تورات و انجیل در میان بنی اسرائیل نبود، پس آن‌ها را از چیزی بی‌نیاز نکرد؟ از بین رفتن علم؛ یعنی از میان رفتن حاملان آن و این جمله را سه بار تکرار کرد.

نمونه‌هایی از این دست فراوان است که نشان می‌دهد تعبیری چون «هَبَلْتِ أُمَّكَ»، «هَبَلْتِ الْهَبُولُ»، «تَكَلَّتْ أُمَّكَ» و «تَكَلَّتْ التَّوَاكِلُ»، تعبیری کنایی هستند که علاوه بر معنای نفرین، معنای دیگری چون تعجب همراه با مدح و ستایش و تعجب همراه با نکوهش نیز دارند که باید با توجه به سیاق کلام و قرینه‌های موجود به مراد متکلم از استعمال آن پی برد.

در خطبه ۲۲ و در فراز آخر، امام از تهدید ناکثان به جنگ تعجب می‌کند؛ زیرا آن‌ها بر شجاعت، جنگ‌جویی و صبر امام بر مشکلات واقفند و در حقیقت این سخن را به صورت استهزاء و به عنوان تعجب آورده است (بحرانی، ۱۳۷۵، جلد ۱: ۶۷۱). عبارت «هَبَلْتِ الْهَبُولُ» نیز به قرینه «من العجب» در معنای تعجب همراه با نکوهش به کار رفته است، چراکه در ادامه آن می‌فرماید تا بوده من به جنگ تهدید نشده‌ام و ترجمه آن به صورت تحت اللفظی «زن فرزند مرده به عزایشان بنشیند» بیشتر مفهوم «خدا مرگشان بدهد» را به ذهن متبادر می‌سازد تا معنای تعجب. اکنون باید دید مترجمان از چه روشی برای ترجمه این تعبیر کنایی استفاده کرده‌اند:

- انصاریان: مادر به عزایشان بنشینند...
- دشتی: گریه کنندگان بر آن‌ها بگریند...
- شهیدی: مادر بر آنان بگرید...
- فقیهی: مادرشان همچون مادران فرزند از دست داده به عزایشان بنشینند...
- فیض الاسلام: مادرشان به عزایشان بنشینند...

با بررسی ترجمه‌های فوق، شاهد سه رویکرد در ترجمه عبارت مورد اشاره هستیم. انصاریان، شهیدی و فیض الاسلام شیوه ترجمه تحت‌اللفظی را مورد توجه قرار داده‌اند. دشتی از روش دگرگون‌سازی استفاده کرده و کل را به جای جزء قرار داده است (گریه کنندگان به جای زن داغدار). در روش دگرگون‌سازی یا مدولاسیون نوعی دگرگشت رخ می‌دهد و غالباً تغییر در مقوله ذهنی به وجود می‌آید (نیومارک، ۱۳۹۰: ۱۱۲). فقیهی نیز از روش بسط بهره برده است. مترجمان جملگی معنای نفرینی این عبارت را مراد امام دانسته‌اند، اما همانطور که در شرح لغوی و تاریخی گذشت این تعبیر کنایی است و معانی دیگری غیر از نفرین نیز دارد و در این خطبه با توجه به سیاق و قراین می‌توان معادل کارکردی و معنای تعجبی همراه با نکوهش را برای آن در نظر گرفت.

ترجمه پیشنهادی: شگفتا از آنان! تاکنون کسی مرا از جنگ نترسانده و از ضربت شمشیر نهراسانده است.

۳-۲-۲. قُبْحاً لَكُمْ وَ تَرَحًّا

خطبه ۲۷: «قُبْحاً لَكُمْ وَ تَرَحًّا حِينَ صَرْتُمْ غَرَضاً يُرْمَى»

امام (ع) خطبه ۲۷ را در اواخر عمر شریفشان، بعد از آنکه شنیدند سفیان غامدی وارد شهر انبار شده و کارگزار ایشان در آن شهر را به قتل رسانده، ایراد فرمودند و در فراز سوم خطبه از اینکه سفیان غامدی و لشکریانش بدون هیچ آسیب و جراحتی از آن محل بازگشته بودند، بسیار ابراز تأسف و ناراحتی می‌کنند و در ادامه به خاطر صفات ناپسندی که در آن‌ها دیده‌اند به نفرین آن‌ها می‌پردازند.

«قُبْحاً» مصدر فعل قُبِحَ است به معنای زشت شد (ابن منظور، ۱۳۶۳: ذیل واژه قبح). «تَرَحَّأً» مصدر فعل تَرَحَّأَ به معنای اندوهگین و غمین شد. «قُبْحاً لَکُم» به معنای رویتان زشت باد است که معادل فرهنگی آن در زبان فارسی رویتان سیاه باد است. واژه «تَرَحَّأً» نیز که «لَکُم» به قرینه لفظی از آن حذف شده به معنای اندوه و غم بر شما باد، است. معادل فرهنگی که در زبان فارسی می‌توان برای آن در نظر گرفت، عبارت «روی شادی نبینید» یا «رنگ خوشبختی نبینید» است. اینک به تبیین عملکرد مترجمان می‌پردازیم:

- انصاریان: رویتان زشت و قلبتان غرق غم باد...
- دشتی: زشت باد روی شما و از اندوه رهایی نیابید ...
- شهیدی: زشت بادید و از اندوه برون نیابید ...
- فقیهی: بنابراین، زشتی و اندوه برای شما باد ...
- فیض الاسلام: پس روهای شما زشت و دل‌هایتان غمین گردد ...

مترجمان در ترجمه عبارت «قُبْحاً لَکُم» از روش تحت‌اللفظی استفاده کرده‌اند. طبق نظر نیومارک وقتی عبارتی در زبان مقصد معادل فرهنگی داشت باید آن را جایگزین عبارت زبان مبدأ کرد. در اینجا نیز حضرت علی (ع) کوفیان را به شدت مورد سرزنش و توبیخ قرار می‌دهد که چگونه در مقابل دشمنی که پی در پی به آن‌ها شیخون می‌زند، بی‌خیال نشسته‌اند و کاهلی می‌ورزند. عبارتی که فارسی‌زبانان در این گونه مواقع به کار می‌برند «رویت سیاه باد» است.

در مورد «تَرَحَّأً» مترجمان از سه روش استفاده کرده‌اند؛ انصاریان و فیض الاسلام از روش بسط بهره برده‌اند و واژه قلب و دل را به ترجمه‌شان افزوده‌اند که در متن مبدأ وجود نداشته است. دشتی و شهیدی روش دگرگون‌سازی را به کار برده‌اند؛ به این صورت که عبارت مثبت مبدأ را به منفی تغییر داده‌اند. به عبارت دیگر، کلام امام نشانه‌های منفی ساز ندارد، اما مترجم شکل منفی از آن ارائه داده است. فقیهی نیز از روش تحت‌اللفظی بهره برده است. همان گونه که گفته شد معادل فرهنگی برای این عبارت در زبان فارسی وجود دارد پس بهتر است در ترجمه از آن استفاده شود.

ترجمه پیشنهادی: رویتان سیاه باد و رنگ خوشبختی نبینید که اینچنین خود را هدف تیر دشمن ساختید.

۳-۲-۳. قَاتِلْكُمْ اللَّهُ

خطبه ۲۷: «قَاتِلْكُمْ اللَّهُ! لَقَدْ مَلَأْتُمْ قَلْبِي قَيْحًا وَ شَحْنْتُمْ صَدْرِي غَيْظًا»

امام (ع) در فراز آخر از خطبه ۲۷ همچنان به ملامت و سرزنش کوفیان سست عنصر ادامه می‌دهد تا شاید به خود بیایند و از خواب غفلت بیدار شوند، به پا خیزند و به مقابله با شامیان پردازند. با عبارات مختلفی همچون «یا اشباه الرجال»، «حلووم الاطفال»، «عقول ربات الحجال» آن‌ها را مورد خطاب قرار می‌دهد و می‌فرماید چقدر دوست می‌داشتم که شما را ندیده بودم و نمی‌شناختم که شناخت شما پیشمانی به دنبال آورد. «قاتلکم الله» که دلم را پر از خون کردید و سینه‌ام را مملو از خشم ساختید.

قَاتَلَهُ به معنای با او پیکار و نبرد کرد، قاتله الله: خدا او را لعنت کند (ابن منظور، ۱۳۶۳، ذیل ماده قتل). در قرآن کریم در دو آیه عبارت «قَاتَلَهُمُ اللَّهُ» ذکر شده است؛ یکی در آیه ۴ سوره منافقون: ﴿وَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَ إِن يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خَشْبٌ مُسَدَّدٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صِیْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرَهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ و دیگری در آیه ۳۰ سوره مبارکه توبه آنجا که می‌فرماید: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزُ ابْنِ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصْرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾.

راغب اصفهانی در تفسیر «قاتلهم الله» در سوره منافقون آورده است که دو معنا برای این تعبیر ذکر شده است؛ یکی خدا آن‌ها را لعنت کند و دیگری خدا آن‌ها را بکشد و صحیح این است که این فعل از باب مفاعله است و به این معناست که منافقان به گونه‌ای هستند که با اعمالشان اعلام جنگ علیه خداوند داده‌اند و هر کس علیه خداوند مبارزه کند، پس نابود خواهد شد و هر کس که با او ستیزه کند، مغلوب می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۲۶: ۶۰۶).

اکثر مفسران معنای ضمنی لعنت و دوری از رحمت خداوند را برای این عبارت در آیه ۴ سوره منافقون در نظر گرفته‌اند (طبرسی، ۱۳۶۰، جلد ۲۶: ۴۰؛ فخر رازی، ۱۴۲۰، جلد ۳۰: ۵۴۷؛ طباطبایی، ۱۳۷۴، جلد ۹: ۳۲۳ و فضل‌الله، ۱۴۱۹، جلد ۱۱: ۹۰)، چراکه در این آیه خداوند خطاب به پیامبر می‌فرماید منافقان دشمن تو هستند از آن‌ها بر حذر باش، خداوند لعنتشان کند که از مسیر حق منحرف شدند. اما در آیه ۳۰ سوره توبه برخی مفسران علاوه بر وجه ضمنی، معنای تعجب را هم برای عبارت قاتلهم الله محتمل دانسته‌اند (فخر رازی، ۱۴۲۰، جلد ۱۶: ۲۷؛ آلوسی، ۱۴۱۵، جلد ۲۸: ۱۱۲ و طبری، ۱۴۱۲، جلد ۱۰: ۸۰).

در خطبه ۲۷ امام (ع) پس از بیان صفات ناپسند کوفیان به نفرین کردن و شکایت از آن‌ها می‌پردازد و می‌فرماید: قاتلکم الله... حضرت با این جمله شدیدترین نفرین را نثار آن‌ها کرده است؛ زیرا مقاتله که عملی طرفینی است خود موجب دشمنی می‌شود و دشمن خدا بودن، هم پیامدهایی از قبیل لعن و طرد و دوری از لطف و نیکی دشمن را همراه دارد و چون لفظ مقاتله و دشمنی به طور حقیقی نسبت به خداوند ممکن نیست؛ بنابراین، لفظ قاتل در اینجا به معنای مجازی به کار رفته است؛ یعنی دوری از رحمت الهی. در ادامه به ترجمه‌های فارسی این عبارت از نهج البلاغه می‌پردازیم:

- انصاریان: خدا شما را بکشد...
- دشتی: خدا شما را بکشد ...
- شهیدی: خدایتان بمیراناد ...
- فقیهی: خدا با شما جنگ کند...
- فیض الاسلام: خدا شما را بکشد ...

مترجمان در ترجمه این عبارت از دو روش استفاده کرده‌اند. فقیهی روش تحت‌اللفظی را برگزیده و گفته است «خدا با شما جنگ کند» و با کاربرد این روش ترجمه‌ای نارسا و بی‌معنی ارائه داده است. دیگر مترجمان قاتل را به قتل ترجمه کرده‌اند و همانطور که در شرح لغوی گذشت، ترجمه آن‌ها صحیح نیست.

ترجمه پیشنهادی: خداوند شما را لعنت کند که دلم را پر از خون کردید و...

۳-۲-۴. لا أَبَا لَكُمْ

خطبه ۳۶: «وَلَمْ آتِ - لَا أَبَا لَكُمْ - بُجْرًا وَلَا أَرَدْتُ لَكُمْ ضُرًّا»

این عبارت از خطبه ۳۶ در ظاهر معنای نفرینی دارد، اما با رجوع به کتب لغت و ادبیات عرب معانی دیگری نیز برای آن متصور است:

* معنای نفرین: وقتی در مقام نفرین به کسی گفته می‌شود بی‌پدر شوی، منظور آن نیست پدرت را از دست بدهی، چرا که این جمله به کسی هم که پدر ندارد، اطلاق می‌شود، بلکه منظور آن است که تو چنان هستی که سزاوار است در حقت چنین نفرینی بشود. نفرین به بی‌پدر شدن، بی‌حامی شدن (ابن جنی، ۲۰۰۸، جلد ۱: ۳۴۴ و ابن منظور، ۱۳۶۳، ذیل واژه أبو). این تعبیر بسیار کم برای نفرین به کار رفته است.

* مدح و ذم مخاطب: بیشترین کاربرد این عبارت در مدح و کمترین در ذم و نکوهش مخاطب است (ابن منظور، ۱۳۶۳؛ ابن اثیر، ۱۳۶۷؛ طریحی، ۱۳۷۵؛ ذیل واژه أبو و ابن هشام، ۱۳۰۷: ۸۱).

* تعجب: از دیگر کاربردهای «لا ابا لك» به کارگیری آن در مفهوم تعجب است. گویی مخاطب در پیشرفت و برتری به جایی رسیده که مانند دیگران به پدری منسوب نیست، بلکه خداوند او را بدون پدر خلق کرده است (حکمی، ۲۰۰۶: ۶۵). نظیر آن این سخن آن‌ها هنگام تعجب است «لله دره»؛ یعنی شگفتا، درعجبم. اکثر لغت‌شناسانی که به این موضوع پرداخته‌اند این وجه معنایی را نیز محتمل دانسته‌اند (ابن منظور، ۱۳۶۳؛ ابن اثیر، ۱۳۶۷؛ زبیدی، بی‌تا).

* ترغیب مخاطب برای عزم و جدیت در کار: کسی که پدری ندارد تا در امور زندگی بر او تکیه کند، سزاوار است که خودش برای زندگی‌اش تلاش کند (ابن منظور، ۱۳۶۳؛ زبیدی، بی‌تا؛ ابن اثیر، ۱۳۶۷؛ ذیل ماده أبو).

حضرت امیر خطبه ۳۶ را در روز جنگ با خوارج در کنار نهر وان ایراد کرده است. این جنگ در سال ۳۷ هجری واقع شد (ابن ابی‌الحدید، ۱۳۷۵، جلد ۱: ۳۸۱). این خطبه در واقع اتمام حجتی است برای کسانی که آگاهی کافی از ماجرا نداشتند و یا می‌دانستند و عملاً آن را به فراموشی سپرده بودند (مکارم، ۱۳۷۵، جلد ۲: ۳۷۲).

آن طور که از فضای صدور خطبه و سیاق کلام بر می آید، عبارت «لا ابا لکم» در مقام تنبه و هوشیارسازی به کار رفته است؛ هر چند که برخی از شارحان گفته‌اند این عبارت در مدح و ذم و تعجب به کار می‌رود و معنای روشنی از آن به دست نداده‌اند (مجلسی، ۱۳۶۶، جلد ۱: ۱۵۴؛ هاشمی‌خویی، ۱۳۵۸، جلد ۴: ۱۱۸؛ سرخسی، ۱۳۶۷: ۶۸؛ قزوینی، ۱۳۳۷، جلد ۲: ۲۸۳ و خویی، بی‌تا: ۹۷) و برخی دیگر اصلاً به شرح آن نپرداخته‌اند و عده‌ای هم معنای دشنام برای آن در نظر گرفته‌اند (طالقانی، ۱۳۷۴: ۴۳۳؛ بیهقی کیدری، ۱۳۷۵، جلد ۱: ۲۷۱ و مکارم، ۱۳۷۵، جلد ۱: ۳۷۶). اکنون باید دید مترجمان چگونه این تعبیر کنایی را ترجمه کرده‌اند:

- انصاریان: ای مردم بی‌ریشه...
- دشتی: ای ناکسان و بی‌پدران ...
- شهیدی: ای ناکسان ...
- فقیهی: ای مردمی که پدر برایتان مباد...
- فیض‌الاسلام: ای بی‌پدرها...

مترجمان در ترجمه این عبارت از دو روش بهره برده‌اند؛ انصاریان، دشتی و شهیدی از روش معادل کارکردی استفاده کرده‌اند و مفهومی ذمی (دشنام) برای این عبارت در نظر گرفته‌اند. روش به کار رفته توسط این بزرگواران درست است، اما مفهوم برداشتی بر اساس شرح لغوی و سیاق صحیح نیست. فقیهی و فیض‌الاسلام هم از روش تحت‌اللفظی استفاده کرده‌اند با این تفاوت که فقیهی معنای انشایی و نفرین برای عبارت در نظر گرفته است و فیض‌الاسلام آن را به صورت دشنام ترجمه کرده است. همچنین داخل پراتز به توضیح آن پرداخته است و می‌توان روش او را تلفیقی دانست. روشی که این دو مترجم به کار برده‌اند، صحیح نیست.

ترجمه پیشنهادی: آگاه باشید (بدانید) من نه شری برایتان پدید آورده‌ام و نه زبانی برایتان خواسته‌ام.

۳-۲-۵. لا ابا لغيرکم

خطبه ۱۸۰: «لا ابا لغيرکم! ما تنتظرون بنصرکم و الجهاد علی حَقِّکم؟»

اکثر شارحان نهج البلاغه آورده اند که این ترکیب دعایی است در حق کوفیان به معنای ذلت و خواری بر غیر شما باد و هدف از به کارگیری آن نوعی اظهار لطف به مخاطبان است، چراکه فرموده پدر برای شما مباد، بلکه فرموده دشمن شما بی پدر باد (بحرانی، ۱۳۷۵، جلد ۳: ۶۸۸؛ خویی، بی تا: ۲۰۵؛ مجلسی، ۱۳۶۶، جلد ۲: ۱۸۲؛ هاشمی خویی، ۱۳۵۸، جلد ۱۰: ۲۷۹ و مکارم، ۱۳۷۵، جلد ۶: ۶۴۷).

نکته شایان ذکر آنکه عبارت «لا ابا لغيرکم» یکبار در خطبه ۱۸۰ و بار دیگر به صورت «لا ابا لغيرکم» در نامه ۴۱ آمده است. در میان کتب لغت ابن منظور آورده است: اگر تکریم و احترام کسی مدنظر باشد گفته می شود: لا ابا لثانک؛ یعنی دشمنت بی پدر باد (ابن منظور، ۱۳۶۳: ذیل واژه ابا). زمخشری نیز گفته است: عبارات «لا ابا لک»، «لا ابا لغيرکم» و «لا ابا لثانک» مجاز است و آن را هنگام تشویق و تحریض به کار می برند (زمخشری، بی تا: ذیل واژه ابا). بنابراین صرف تکیه بر لفظ نمی تواند در معادل یابی راهگشا باشد. شارحانی که لا ابا لکم را به معنای «پدر برای شما مباد» گرفته اند باید در اینجا لا ابا لغيرکم را به معنای «پدر برای غیر شما مباد» بگیرند. با اندکی تأمل در فضای صدور و سیاق خطبه می توان به مفهوم تحریض و تشویق در این عبارت پی برد. اینک باید دید آیا مترجمان به این مهم توجه داشته اند:

- انصاریان: دشمنتان بی پدر باد...
- دشتی: پدر مباد دشمنان شما...
- شهیدی: بی حمیت مردم...
- فقیهی: پدر برای غیر شما مباد...
- فیض الاسلام: ای بی رگک ها...

مترجمان از دو راهکار برای ترجمه این عبارت بهره برده اند؛ انصاریان، دشتی و فقیهی از روش تحت اللفظی استفاده کرده و آن را به صورت دعایی در حق کوفیان ترجمه

کرده‌اند. نگارنده هر چه تأمل کرد تا ببیند نفرین به بی‌پدر شدن دشمن چه سودی به حال کوفیان داشته است به نتیجه‌ای نرسید. به نظر، شهیدی و فیض‌الاسلام بهتر عمل کرده‌اند، چراکه معادل کارکردی بی‌حمیت و بی‌رگ هر چند نکوهش است، اما معنای تحریض و تشویق را نیز در خود دارد.

ترجمه پیشنهادی: برخیزید! برای پیروز شدن و جهاد کردن برای گرفتن حق خود منتظر چه هستید؟

۳-۲-۶. أُف لَكُمْ

خطبه ۳۴: «أَفِ لَكُمْ! لَقَدْ سَمِعْتُ عَتَابَكُمْ!»

خطبه ۳۴ سراسر توبیخ و نکوهش است. امام کوفیان را به سرگردانی، بی‌خردی، قابل اعتماد نبودن، غفلت و بی‌حمیتی سرزنش می‌کند تا شاید به خود بیایند و دعوت او را اجابت گویند. امام (ع) این خطبه را با عبارت «أَفِ لَكُمْ» شروع می‌کند تا بیزاری خود را از این صفات نکوهیده کوفیان ابراز کند.

«أَفِ» از ریشه «أَفَّ» است. این کلمه در اصل به معنای ریزه ناخن است که در وقت چیدن می‌افتد و یا چرک گوش است. در ابتدا برای کثیف شمردن چیزی به کار می‌رفته است، سپس برای ابزار انزجار، کراهت و بیزاری از چیزی استعاره آورده شده است (ابن منظور، ۱۳۶۳: ذیل واژه أفف). معادل فرهنگی «أَفِ لَكُمْ» در زبان فارسی عباراتی مانند «از شما بیزارم» و «از شما متنفرم» است. در ادامه ترجمه‌های این عبارت را بررسی می‌کنیم:

• انصاریان: أَفِ بر شما...

• دشتی: نفرین بر شما...

• شهیدی: نفرین بر شما...

• فقیهی: خواری و ذلت بر شما باد!...

• فیض‌الاسلام: من از شما دل‌تنگ و نگران می‌باشم...

در بررسی ترجمه‌های فوق شاهد به کارگیری دو روش هستیم؛ روش انتقال و معادل کارکردی. انصاریان از روش انتقال استفاده کرده است و واژه «أَفِ» را عیناً انتقال داده

است؛ در حالی که در فارسی این واژه کاربرد ندارد. دشتی، شهیدی و فقیهی با وجود معادل فرهنگی از معادل‌های کارکردی نادرست در مفهوم دشنام و نفرین استفاده کرده‌اند. معادل کارکردی (دلتنگ بودن) که فیض‌الاسلام در ترجمه خویش از آن استفاده کرده است تقریباً درست است، اما آن مفهوم انزجار و به ستوه آمدن را نمی‌رساند. در ضمن مفهوم نگرانی به هیچ وجه از واژه «أف» استنباط نمی‌شود.

ترجمه پیشنهادی: از شما بیزارم! از بس توییختان کردم خسته شدم!

۳-۲-۷. أَصَابَكُمْ حَاصِبٌ / لَا بَقِيَّ مِنْكُمْ آبرٌ
خطبه ۵۸: «أَصَابَكُمْ حَاصِبٌ وَ لَا بَقِيَّ مِنْكُمْ آبرٌ»

حضرت در این بخش از خطبه ۵۸، خوارج را به سبب گفتار اهانت‌آمیزشان نفرین می‌کند که به عذاب الهی دچار شوند و از روی زمین محو شوند. سپس پیشنهاد آنان را به صورت طرح سؤال انکاری که نمایانگر خطا و اشتباه ایشان در پیشنهادشان است، رد می‌کند.

«أَصَابَكُمْ حَاصِبٌ» اقتباسی از قرآن است و اشاره‌ای است به برخی از عذاب‌های الهی که برخی از اقوام به خاطر نافرمانی از خداوند بدان دچار شدند. در چهار آیه قرآن عبارت ﴿أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا وَ يُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ آمده است (سوره اسراء، آیه ۶۸؛ سوره عنکبوت، آیه ۴۰؛ سوره قمر، آیه ۳۴ و سوره ملک، آیه ۱۷).

حاصب باد بسیار تندی است که سنگریزه‌ها و شن را به هوا بلند می‌کند (ابن‌منظور، ۱۳۶۳: ذیل ماده حصب). همچنین مکارم در پیام امام آورده است: جمله «أَصَابَكُمْ حَاصِبٌ» با توجه به معنی «حاصب» (طوفان شدیدی که سنگریزه‌ها را به حرکت در می‌آورد و گاه قافله‌ها در زیر آن دفن می‌شوند)، نوعی نفرین شدید درباره این گروه از خوارج است که خداوند آن‌ها را با بلاهای آسمانی نابود کند و می‌تواند کنایه از طوفان‌ها و بلاهای اجتماعی باشد که سرانجام دامن آن‌ها را خواهد گرفت (مکارم، ۱۳۷۵، جلد ۲: ۶۶۱). اینک به بررسی ترجمه‌ها می‌پردازیم:

- انصاریان: طوفان مرگ‌زا بر شما بوزد، و اصلاح کاری از شما باقی نماند.

- دشتی: سنگ حوادث و بلا بر شما بیارد، چنانکه اثری از شما باقی نگذارد.
- شهیدی: سنگ بلا بر سرتان بیارد، چنان که نشانی از شما باقی نگذارد.
- فقیهی: تندباد شدیدی که سنگریزه‌ها را با خود می‌برد، به شما برسد و حتی یک تن که به اصلاح درخت خرمایی بپردازد، از شما باقی نماند.
- فیض‌الاسلام: بادی که سنگ‌ریزه را به جنبش می‌آورد بر شما بوزد (عذاب الهی شما را دریابد) و باقی نماند از شما کسی که نخل خرما را هرس کند.

مترجمان از دو روش برای ترجمه «حاصب» استفاده کرده‌اند؛ معادل کارکردی و تحلیل محتوا. انصاریان، دشتی و شهیدی از معادل کارکردی بهره برده‌اند و آن را به طوفان مرگ‌زا و سنگ بلا ترجمه کرده‌اند. می‌توان گفت سنگ بلا ترجمه دقیقی نیست، چراکه واژه حاصب به طوفان اشاره دارد. فقیهی به درستی از روش تحلیل محتوا استفاده کرده است. فیض‌الاسلام علاوه بر تحلیل محتوا، داخل پرانتز آن را تبیین کرده و گفته است که منظور عذاب الهی است. در ترجمه آبر یا اثر باید گفت وقتی طوفان شن و سنگریزه طبق آنچه در قرآن آمده است به قومی برخورد کند، احدی از آنان باقی نمی‌ماند. در اینجا نیز امام نفرین می‌کند که چنین بادی بوزد و کسی از خوارج باقی نماند حال چه خبردهنده باشد چه مصلح و بارورکننده درخت نخل. بنابراین بهتر است در ترجمه از معادل کارکردی استفاده کرد. دشتی و شهیدی از این روش استفاده کرده و ترجمه رسایی ارائه داده‌اند. انصاریان از ترجمه تحت‌اللفظی همراه با کاهش بهره برده و آورده است اصلاح کاری از شما باقی نماند که ترجمه واضحی نیست. فقیهی و فیض‌الاسلام نیز از روش تحت‌اللفظی استفاده کرده‌اند و ترجمه نارسایی ارائه داده‌اند. البته فیض‌الاسلام داخل پرانتز همه وجوه معنایی آبر را آورده است و در آخر گفته است نسل شما قطع شود و در حقیقت ترجمه‌ای تلفیقی ارائه کرده است.

ترجمه پیشنهادی: طوفان شدید ریگ‌برانگیزی بر شما بوزد، چنانکه کسی از شما باقی نماند.

۳-۲-۸. أَضْرَعِ اللَّهُ خُدُودَكُمْ وَ اتَّعَسَ جُدُودَكُمْ خطبه ۶۹: «أَضْرَعِ اللَّهُ خُدُودَكُمْ وَ اتَّعَسَ جُدُودَكُمْ»

محتوای خطبه ۶۹ نیز مانند برخی دیگر از سخنان امام مملو از سرزنش کوفیان به خاطر ضعف، سستی و زبونی آنان در مقابل دشمن است. در لسان آمده است که «أَضْرَعِ» به معنای «اَذَل» یعنی خوار گردانید (ابن منظور، ۱۳۶۳: ذیل واژه ضَرَع)؛ خُدُودَكُمْ جمع خَدّ: رخساره، گونه (همان، ذیل واژه خدد)؛ اتَّعَسَ: از ریشه تَعَسَ به معنای لغزید و به رو در افتاد، نابود شد، هلاک شد (همان، ذیل واژه تَعَس) و در قرآن آمده است ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمُ الْكُفْرُ﴾؛ یعنی آنان که کافر شدند پس نابودی باد آنان را. جُدُودَكُمْ جمع جَدّ: بخت و اقبال، رزق و روزی، بهره؛ و تَعَسَ جَدّه: بدبخت شد (بندرریگی، ۱۳۷۸: ذیل واژه جَدّ). هر دو اصطلاح در زبان فارسی معادل فرهنگی دارند و بهتر است که در ترجمه آنها از این روش استفاده شود:

- انصاریان: خداوند رویتان را خوار، و نصیبتان را تباه گرداند.
 - دشتی: خدا بر پیشانی شما داغ ذلّت بگذارد، و بهره شما را اندک شمارد.
 - شهیدی: خدایتان خوار گرداند و بهره‌تان را اندک و بی‌مقدار.
 - فقیهی: خدا چهره‌های شما را خوار گرداند و بخت‌ها و بهره‌های شما را در زندگی فرود آورد و از میان ببرد (و خوبی از میان شما رخت بربندد).
 - فیض‌الاسلام: خداوند روی شما را خوار گرداند (شماچون لیاقت قبول نصیحت و پند مرا ندارید بعذاب گرفتار شوید) و حَظّ و بهره‌های شما را ناقابل نماید (در دنیا بدبخت شوید، چنانکه در آخرت هم بدبخت خواهید بود؛ زیرا)
- دقت در ترجمه‌های فوق نشان می‌دهد که در ترجمه «أَضْرَعِ اللَّهُ خُدُودَكُمْ»، دو رویکرد مورد استفاده قرار گرفته است؛ انصاریان، فقیهی و فیض‌الاسلام روش تحت‌اللفظی را مورد توجه قرار داده‌اند (خدا روی شما را خوار گرداند)؛ در حالی که در زبان فارسی می‌گوییم خدا خوارتان کند. وقتی معادل در زبان مقصد وجود دارد باید از آن استفاده کرد. دشتی

و شهیدی از روش معادل فرهنگی استفاده کرده‌اند و ترجمه صحیحی ارائه داده‌اند. در ترجمه «أَتَعَسَ جُدُودَكُمْ» شاهد استفاده از دو رویکرد هستیم؛ انصاریان، دشتی و شهیدی از روش تحت‌اللفظی بهره برده‌اند و ترجمه‌های نارسا و غیردقیق ارائه داده‌اند. فقیهی و فیض‌الاسلام از روش تلفیقی (ترجمه تحت‌اللفظی + توضیح) استفاده کرده‌اند؛ با این تفاوت که توضیح فقیهی داخل پرانتز وافی به مقصود نیست، اما توضیح فیض‌الاسلام، همان معادل فرهنگی مورد استفاده در زبان مقصد است.

ترجمه پیشنهادی: خداوند شما را خوار کند و بختتان را سیاه گرداند.

۳-۲-۹. تَرَبَّتْ أَيْدِيكُمْ

خطبه ۹۷: «يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ ... لَا أَحْرَارُ صِدْقٍ عِنْدَ اللَّقَاءِ وَلَا إِخْوَانُ ثِقَةٍ عِنْدَ الْبَلَاءِ! تَرَبَّتْ أَيْدِيكُمْ!»

آنگونه که شارحان نهج‌البلاغه گفته‌اند، شأن ورود خطبه ۹۷ جریان سرپیچی مردم کوفه از فرمان علی (ع) جهت مقابله با لشکریان غارتگر معاویه بعد از واقعه جنگ نهروان بوده است (بحرانی، ۱۳۷۵، جلد ۲: ۸۴۸ و مکارم، ۱۳۷۵، جلد ۴: ۲۹۱). امام در این خطبه مردم متمرّد کوفه را سخت مورد عتاب و سرزنش قرار می‌دهد تا شاید به خود بیایند و آماده نبرد با دشمنان شوند. همه شارحان نهج‌البلاغه این عبارت را کنایه از فقیر شدن یا خیر ندیدن آورده‌اند (بیهقی کیدری، ۱۳۷۵، جلد ۱: ۴۸۷؛ خوبی، بی‌تا: ۱۵۱؛ بحرانی، ۱۳۷۵، جلد ۲: ۸۴۸؛ هاشمی خوبی، ۱۳۵۸، جلد ۷: ۱۲۹؛ ابن‌ابی‌الحدید، ۱۳۷۵، جلد ۵: ۳۷۲ و مکارم، ۱۳۷۵، جلد ۴: ۲۹۱). میدانی به نقل از میرد در کتاب مجمع‌الامثال آورده که این عبارت در زبان عرب متداول بوده است و وقتی آن را به کار می‌برند، منظورشان وقوع آن نیست؛ آیا نمی‌بینی که عبارات «لا أرض لك» و «لا ام لك» را برای کسی به کار می‌برند که زمین و مادر دارد (میدانی، ۱۳۶۶: ۱۹۹). ابن‌اثیر می‌گوید: عرب «تربت یداک» را فقط در نفرین به کار نمی‌برد. گاهی از آن معنای تعجب را اراده می‌کند و گاهی آن را در تشویق و تحریض به کار می‌برد. بسیاری از عبارات هستند که ظاهرشان ذم است و چه بسا معانی دیگری همچون مدح، تعجب، تحبیب، تنبیه و... از آن‌ها اراده شود مانند: «لا ابا

لک»، «لا ام لک»، «لا ارض لک» (ابن اثیر، ۱۳۶۷: ذیل ماده تَرَب). اینک ترجمه‌های ارائه شده از این عبارت را از نظر می‌گذرانیم:

- انصاریان: ... دستتان تهی باد.
- دشتی: ای اهل .. تهی دست مانید.
- شهیدی: مردم کوفه ... تهی دست مانید.
- فقیهی: ای مردم کوفه! ... دست‌هایتان از شدت تنگدستی به خاک بچسبید (خوبی از شما، رخت بریندد).
- فیض‌الاسلام: ای اهل ... دست‌های شما خاک آلوده باد (به فقر و پریشانی مبتلا بوده خیر نبینید).

ترجمان از سه راهکار در ترجمه «تربت ایدیکم» بهره برده‌اند که هیچ کدام از آن‌ها مقبول نیست. انصاریان، دشتی و شهیدی از معادل کارکردی استفاده کرده‌اند و معادل «تهی دست مانید» را در ترجمه ذکر کرده‌اند. فقیهی و فیض‌الاسلام روش تلفیقی را مورد توجه قرار داده‌اند؛ بدین شکل که ابتدا ترجمه‌ای تحت‌اللفظی ارائه داده‌اند و سپس داخل پرانتز به توضیح آن پرداخته‌اند. همانگونه که قبلاً آورده شد تعبیر برحسب قرائن فهمیده می‌شوند. در این فراز از خطبه، سیاق و قرائن نشان‌دهنده تعجب امام از این همه حماقت و سستی کوفیان است و اراده مفهوم نفرین صحیح به نظر نمی‌رسد.

ترجمه پیشنهادی: ای کوفیان! ... نه هنگام رویارویی با دشمن آزاد مرد راستین هستید و نه زمان گرفتاری برادران مورد اعتماد! شگفتا از شما!

۳-۲-۱۰. بُعْدًا لَهُمْ وَ سُحْقًا

نامه ۷۰: «وَعَلِمُوا أَنَّ النَّاسَ عِنْدَنَا فِي الْحَقِّ أُسْوَةٌ فَهَرَبُوا إِلَى الْأَثَرَةِ، فَبُعْدًا لَهُمْ وَ سُحْقًا»

سُحِقْ مصدر فعل سَحِقَ به معنای دور شد. عبارت أُسْوَةٌ اللهُ أَوْ سَحَقَهُ: بَاعَدَهُ مِنْ رَحْمَتِهِ؛ یعنی خداوند او را از رحمت خود دور بگرداند (ابن منظور، ۱۳۶۳؛ فراهیدی، بی تا و زیات و همکاران، ۱۳۹۲: ذیل واژه سَحِقَ). این واژه یک بار در قرآن برای نفرین دوزخیان به کار

رفته است: ﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقاً لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾^۱. دوزخیان در عذاب جهنم به گناه خود که تکذیب پیامبران و کفر است، اعتراف می‌کنند. شروح نهج البلاغه اکثراً سُحْقاً را به معنای «نابودی و هلاکت» آورده‌اند؛ در حالی که سَحَقٌ بر وزن فَعْلٌ با مصدر سُحِقاً به معنای «دور شد» است و اگر برای لباس به کار رود به معنای کهنه شد است و سَحَقٌ بر وزن فَعْلٌ با مصدر سَحَقاً به معنای نابود کردن است. پس این فعل در دو وزن مختلف دو معنای متفاوت دارد که در ترجمه باید به این امر توجه کرد.

- انصاریان: ... از رحمت خدا دور باشند و دور.
- دشتی: ... دور باشند از رحمت حق، و لعنت بر آنان باد.
- شهیدی: دور بوند دور از رحمت خدا.
- فقیهی: ... از رحمت خدا دور بمانند و از لطف او بی نصیب باشند.
- فیض‌الاسلام: ... خدا آنها را از رحمتش دور گرداند.

از مقایسه عملکرد مترجمان در ترجمه دو واژه بُعْداً و سُحْقاً مشخص می‌شود که برخی از آن‌ها کاملاً سلیقه‌ای عمل کرده‌اند؛ مثلاً انصاریان و شهیدی در خطبه ۱۸۱ «بعدا» را هلاکت باد ترجمه کرده‌اند، اما در این نامه از «رحمت خدا دور باشند» و «دور بوند» ترجمه کرده‌اند؛ در حالی که در شرح لغوی گفته شد که این واژه به معنای هلاکت و نابودی است نه به معنای دوری از رحمت خداوند. مترجمان در ترجمه آن جملگی از روش تلفیقی (تحت اللفظی + بسط) استفاده کرده‌اند و واژه رحمت را که در واژه وجود ندارد به آن اضافه کرده‌اند.

در ترجمه «سُحْقاً» انصاریان و شهیدی روش تحت اللفظی را مورد توجه قرار داده‌اند که صحیح است، اما از آن جهت که «سُحْقاً» را هم معنای «بعدا» قرار داده‌اند و آن را به عنوان تأکیدی برای «بعدا» ترجمه کرده‌اند، عملکرد دقیقی نداشته‌اند. دشتی از روش معادل کارکردی، فقیهی از روش مترادف و فیض‌الاسلام از روش حذف بهره برده‌اند. در حقیقت فیض‌الاسلام واژه سَحَق و بعد را هم معنا دانسته و نیازی به تکرار مجدد معنا ندیده است.

۱. سورة ملک، آیه ۱۱

ترجمه پیشنهادی: دانستند که مردم در نظر ما در حق برابرند پس به سوی امتیازطلبی گریختند. هلاکت و دوری از رحمت حق بر آنان باد.

آنچه گفته شد را در جدول (۱) می‌توان جمع‌بندی و خلاصه کرد.

جدول ۱. روش ترجمه عنصر فرهنگ اجتماعی (نفرین‌های جمعی)

روش ترجمه به فارسی					نفرین‌های جمعی
فیض‌الاسلام	فقیهی	شهیدی	دشتی	انصاریان	
تحت‌اللفظی	تلفیقی (تحت‌اللفظی + بسط)	تحت‌اللفظی	دگرگون‌سازی (جزء به کل)	تحت‌اللفظی	هَبَلْتَهُمُ الْهَبُولُ (خطبه ۲۲)
تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	قُبْحاً لَكُمْ (خطبه ۲۷)
بسط	تحت‌اللفظی	دگرگون‌سازی (مثبت به منفی)	دگرگون‌سازی (مثبت به منفی)	بسط	ترحاً
ترادف	تحت‌اللفظی	ترادف	ترادف	ترادف	قَاتَلَكُمُ اللَّهُ (خطبه ۲۷)
تلفیقی (تحت‌اللفظی + توضیح)	تحت‌اللفظی	کارکردی	کارکردی	کارکردی	لَا أَبَا لَكُمْ (خطبه ۳۶)
کارکردی	تحت‌اللفظی	کارکردی	تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	لَا أَبَا لَغَيْرِكُمْ (خطبه ۱۸۰)
کارکردی	کارکردی	کارکردی	کارکردی	انتقال	أَفَّ لَكُمْ (خطبه ۳۴)
تلفیقی (تحلیل محتوا + توضیح)	تحلیل محتوا	کارکردی	کارکردی	کارکردی	أَصَابَكُمْ حَاصِبٌ (خطبه ۵۸)

ادامه جدول ۱.

روش ترجمه به فارسی					نفرین‌های جمعی
انصاریان	دشتی	شهیدی	فقیهی	فیض‌الاسلام	
تلفیقی (تحت‌اللفظی + کاهش)	کارکردی	کارکردی	تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	لَا بَقِيَّ مِنْكُمْ آبَرٌ (خطبه ۵۸)
تحت‌اللفظی	معادل فرهنگی	معادل فرهنگی	تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	أَضْرَعُ اللَّهُ خُدُودَكُمْ (خطبه ۶۹)
تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	تحت‌اللفظی	تلفیقی (تحت‌اللفظی + توضیح)	تلفیقی (تحت‌اللفظی + توضیح)	أَتَعَسَّ جَدُودَكُمْ (خطبه ۶۹)
کارکردی	کارکردی	کارکردی	تلفیقی (تحت‌اللفظی + توضیح)	تلفیقی (تحت‌اللفظی + توضیح)	تَرَبَّتْ أَيْدِيكُمْ (خطبه ۹۷)
تلفیقی (تحت‌اللفظی + بسط)	تلفیقی (تحت‌اللفظی + بسط)	تلفیقی (تحت‌اللفظی + بسط)	تلفیقی (تحت‌اللفظی + بسط)	تلفیقی (تحت‌اللفظی + بسط)	بُعْدًا لَهُمْ (نامه ۷۰)
تحت‌اللفظی	کارکردی	تحت‌اللفظی	ترادف	حذف	سُحْقًا (نامه ۷۰)

بحث و نتیجه‌گیری

با بررسی پنج ترجمه فارسی از خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه در نقد ترجمه عناصر ثابت زبان (مورد کاوی نفرین‌های جمعی)، نتایج زیر حاصل گردید:

۱- مترجمان در معادل‌یابی عنصر فرهنگی اجتماعی نفرین‌ها با چالش‌های مشابهی مواجه شده‌اند که عبارتند از: الف) اکتفا به معنای ظاهری برخی از نفرین‌ها و غفلت از کارکرد آنها در صدر اسلام ب) عدم دقت لازم در وزنی که فعل در آن به کار رفته و ارائه معنا بر اساس وزنی دیگر ج) عدم یکنواختی در ترجمه یک واژه در موقعیت‌های مشابه.

۲- در بررسی عملکرد مترجمان شاهد کاستی‌ها و ضعف‌هایی در فهم و انتقال صحیح معنا در این حوزه بودیم و مترجمان عموماً عملکرد درستی نداشته‌اند و بر پایه اصول علمی

حوزه مطالعات ترجمه- فن درك عمیق و دقت در گزینش معادل- پیش نرفته‌اند؛ لذا نمی‌توان عملکرد یکی را بر دیگران برتری داد.

۳- بخشی از نفرین‌های به کار رفته در نهج البلاغه بعضاً فقط کاربرد نفرینی نداشته‌اند بلکه در موقعیت‌های مختلف برای مدح، اظهار شگفتی و تعجب و تنبیه و... به کار می‌رفته‌اند. مانند: «هَبَلْتَهُمُ الْهَبُولُ، لَا أَبَا لَكُمْ، لَا أَبَا لغيركم، تَرَبَّتْ أَيْدِيكُمْ». بنابراین لازم است که مترجمان به معانی مختلف ضمنی این عبارات توجه داشته باشند و آنها را با توجه به بافت و سیاقی که در آن به کار رفته‌اند معادل‌یابی کنند و در این مسیر فقط به فرهنگ لغات و شروح نهج البلاغه اکتفا نکنند بلکه این عبارات را در شعر و نثر قدیم، فرهنگ‌های امثال و سایر اقوال مأثور بررسی کنند تا با کاربردهای مختلف آنها آشنا شوند و آنچه را منظور نظر امام بوده است به مخاطب متن مقصد انتقال دهند نه صرفاً یک معنای ظاهری بی‌معنا و برخلاف مقصود.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Somayeh Salmanian

<https://orcid.org/0000-0003-3965-088X>

Keivan Ehsani

<http://orcid.org/0000-0001-9693-3005>

منابع

- آلوسی، سید محمود. (۱۴۱۵). *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم*. تحقیق علی عبدالباری عطیه. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ابن ابی الحدید، عزالدین ابوحامد. (۱۳۷۵). *جلوه تاریخ در شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید*. ترجمه محمود مهدوی دامغانی. تهران: نشر نی.
- ابن اثیر، مبارک بن محمد. (۱۳۶۷). *النهایه فی غریب الحدیث و الاثر*. تحقیق محمود طناحی و طاهر احمد زاوی. قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
- ابن جنی، ابوالفتح عثمان. (۲۰۰۸). *الخصائص*. محقق محمد علی نجار. بیروت: المكتبة العلمیه.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۳۶۳). *لسان العرب*. الطبعة الثانیه. قم: ادب الحوزه.

- ابن هشام، عبدالله بن یوسف. (۱۳۰۷). شرح ابن هشام بر قصیده بانت سعاد. قاهره: المطبعة الميمنية.
- بحرانی، ابن میثم. (۱۳۷۵). ترجمه شرح نهج البلاغه. ترجمه قربانعلی محمدی و علی اصغر نوایی. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- بیهقی کیذری، قطب‌الدین محمد. (۱۳۷۵). حدائق الحقائق فی شرح نهج البلاغه. تصحیح عزیزالله عطاردی. قم: انتشارات عطارد.
- الحکمی، یحیی بن محمد. (۲۰۰۶). من أسالیب العربیة لا أبا لک - لا جرّم، دراسة لغویة : نحویة و دلالية. المجلة الأردنية فی اللغة العربیة و آدابها، (۱)، ۶۱-۷۷.
- خواجه‌پور، بی‌نظیر، خزاعی فرید، علی و خوش سلیقه، مسعود. (۱۳۹۶). نظریه ذخایر فرهنگی زوهر و بررسی راهبردهای ترجمه ریز فرهنگ‌ها: مورد پژوهشی رمان دایی جان ناپلئون در برابر ترجمه انگلیسی. فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه، (۱)۵۰، ۱-۲۵. [DOI: <https://doi.org/10.22067/its.v50i1.58658>]
- خویی، ابراهیم بن حسین. (بی تا). الدرّة النجفیة فی شرح نهج البلاغه. بی جا: بی نا.
- درزی، قاسم و پاکتچی، احمد. (۱۳۹۳). نقش ترجمه فرهنگی در مطالعات میان رشته‌ای با تکیه بر الگوی نشانه‌شناسی. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، (۴)۶، ۳۳-۴۹. [DOI: <https://doi.org/10.7508/isih.2014.24.003>]
- دشتی، محمد. (۱۳۸۶). ترجمه نهج البلاغه. چاپ نهم. قم: انتشارات الهادی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۳). لغت نامه دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، ابوالقاسم. (۱۴۲۶). مفردات الفاظ القرآن الکریم. قم: طلیعة النور.
- زیبیدی، محمد بن محمد. (بی تا). تاج العروس. تصحیح علی شیری. بیروت: دارالفکر.
- سرخسی، علی بن ناصر. (۱۳۶۷). أعلام نهج البلاغه. محقق عزیزالله عطاردی. تهران: وزارت ارشاد و تبلیغات اسلامی.
- شهیدی، سیدجعفر. (۱۳۷۳). ترجمه نهج البلاغه. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- طالقانی، محمود. (۱۳۷۴). پرتوی از نهج البلاغه. مصحح: محمد مهدی جعفری. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۳۷۴). تفسیر المیزان. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۶۰). ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: انتشارات فراهانی.
- طبری، أبو جعفر محمد بن جریر. (۱۴۱۲). جامع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دارالمعرفة.

- طریحی، فخرالدین بن محمد. (۱۳۷۵). مجمع البحرین. تهران: انتشارات مرتضوی.
- علیزاده، علی. (۱۳۸۹). مقوله‌ها و عناصر فرهنگی و چگونگی ترجمه آن‌ها در گتسبی بزرگ ترجمه کریم امامی. پژوهش ادبیات معاصر جهان، ۱۵(۵۹)، ۵۳-۷۴.
- فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰). التفسیر الکبیر. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- فخعلی، محمد تقی. (۱۳۸۳). مجموعه گفت‌وگوهای مذاهب اسلامی. تهران: انتشارات مشعر.
- فراهیدی، خلیل بن احمد. (بی تا). کتاب العین. قم: نشر هجرت.
- فضل‌الله، سید محمد حسین. (۱۴۱۹). من وحی القرآن. بیروت: دار الملائک للطباعة و النشر.
- فقیهی، علی اصغر. (۱۳۸۱). ترجمه نهج البلاغه. قم: انتشارات مشرقین.
- فیض الاسلام، سید علی نقی. (۱۳۷۹). شرح نهج البلاغه. تهران: مؤسسه چاپ و نشر تألیفات فیض الاسلام.
- قزوینی حائری، محمد کاظم. (۱۳۳۷). شرح نهج البلاغه. نجف: مطبعة النعمان.
- لوتمان، ی و اوسپسکی، بی. ای. (۱۳۹۰). در باب سازوکار نشانه‌شناختی فرهنگ. ترجمه فرزانه سجودی. مجموعه مقالات نشانه‌شناختی فرهنگ. تهران: نشر علم.
- مجلسی، محمدباقر و انصاریان، علی. (۱۳۶۶). شرح نهج البلاغه المقتطف من بحار الانوار. مصحح: مرتضی حاجعلی فرد. تهران: سازمان چاپ و انتشارات اسلامی.
- مرادی مریم و رحمانی، مرضیه. (۱۳۹۵). بررسی رابطه متقابل زبان و فرهنگ با استفاده از فرضیه نسبیّت زبان‌شناسی. فصلنامه نقد زبان و ادبیات خارجی، ۱۲(۱۶)، ۲۳۷-۲۵۸.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۵). پیام امیرالمؤمنین: شرح تازه و جامع بر نهج البلاغه. قم: امام علی - بن‌ابی طالب (ع).
- منافی‌اناری، سالار. (۱۳۹۵). روش‌ها و نقد و بررسی ترجمه. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- میدانی، ابوالفضل احمد. (۱۳۶۶). مجمع الأمثال. مشهد: آستانة الرضویة المقدسة.
- میراحمدی، سیدرضا، نجفی‌ایوکی، علی و لطفی مفرد، فاطمه. (۱۳۹۷). تحلیل محتوایی و ساختاری نفرین‌های نهج البلاغه. فصلنامه پژوهش‌های نهج البلاغه، ۱۷(۱)، ۱۳۱-۱۵۷.
- نیومارک، پیتر. (۱۳۹۰). دوره آموزش فنون ترجمه. ترجمه منصور فهیم و سعید سبزیان. تهران: انتشارات رهنما.
- هاشمی خوئی، حبیب‌الله. (۱۳۵۸). منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه. تهران: مکتبه الاسلامیه.

Translated References to English

- Al-Hakmi, Y. bin. M. (2006). Man Asalib al-Arabiya La Aba Lak-La Jaram, a linguistic study: syntax and semantics. *Al-Jordanian Journal of Arabic Language and Manners*, (1): p. 61-77. [In Persian]
- Alizadeh, A. (2010). Cultural elements and the methods of their translation in Great Gatsby translated by Karim Emami. *Journal of Research in Contemporary World Literature*, 15(59): p. 53-74. [In Persian]
- Alousi, S. M. (1994). "*Ruh al-Ma'ani fi Tafsir al-Qur'an al-Azeem*". researched by Ali Abd al-Bari Attiyah. Beirut: Dar al-Kutub al-Alemiya. [In Persian]
- Bahrani, Ibn. M. (1996). "*Translation of Nahj al-Balaghah commentary*". translators: Gurban Ali Mohammadi; Ali Asghar Navaei. Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation. [In Persian]
- Bayhaqi Kizri, Q. M. (1996). "*Hadayq-ul-haaqeeq fi Sharh Nahj-ul-Balagha*". proofreader: Azizullah Attardi. Qom: Atarod. [In Persian]
- Darzi, Gh. and Pakatchi, A. (2014). The Role of Cultural Translation in Interdisciplinary Studies; with the Emphasis on the Cultural Semiotics Patterns. *Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, 6(4): p. 33-49. [DOI: <https://doi.org/10.7508/isih.2014.24.003>] [In Persian]
- Dashti, M. (2007). "*Translation of Nahj al-Balagha*". 9th edition. Qom: Al-Hadi. [In Persian]
- Dekhoda, A. A. (1994). *Dekhoda dictionary*. Tehran: Tehran Daneshgah Publications. [In Persian]
- Faiz-ul-Islam, S. A. N. (2000). "*Description of Nahj al-Balagha*". Tehran: Faiz-ul-Islam Publications Institute. [In Persian]
- Fakhali, M. T. (2004). "*Collection of Discourses of Islamic Religions*". Tehran: Mashaar. [In Persian]
- Fakhr Razi, M. bin. O. (1999). "*Al-Tafsir al-Kabir*". Beirut: Dar ehya Al-Torath al-Arabi. [In Persian]
- Farahidi, Kh. Bin. A. (undated). "*Kitab Al-Ain*". Qom: Hijrat Publishing. [In Persian]
- Fazlullah, S. M. H. (1998). "*Men Wahi Al-Qur'an*". Beirut: Dar al-Malak for printing and publishing. [In Persian]
- Ibn Abi al-Hadid, Ezz. al-Din. Abu. H. (1996). "*The effect of history in Ibn Abi al-Hadid's description of Nahj al-Balagha*". translated by: Mahmoud Mahdavi Damghani. Tehran: Nei Publishing. [In Persian]

- Ibn Athir, M. bin. M. (1988). "*Al-Nahaya fi Gharib Hadith and Al-Athar*". researcher: Mahmoud Tanahi, Tahir Ahmad Zawi. Qom: Ismailian Press Institute. [In Persian]
- Ibn Hisham, A. bin. Y. (1889). "*Ibn Hisham's Commentary on the Poem of Banat Su'ad*". Cairo: Al-Mutaba Al-Maimniyyah. [In Persian]
- Ibn Jinni, Abu. al-Fath. O. (2008). "*Al-Khasaes*". edited by: Muhammad Ali Najjar. Beirut: Scientific Library. [In Persian]
- Ibn Manzur, M. bin. M. (1984). "*Lisan al-Arab*". second edition. Qom: Adab al-Hawza. [In Persian]
- Khajepoor, B., Khazae Farid, A. & Khoshsaligheh, M. (2017). Culture Repertoire and its Translation Strategies: A Case Study of My Uncle Napoleon Translated into English. *Language and Translation Studies (LTS)*, 50(1), 1-25. [In Persian] [DOI: https://jlts.um.ac.ir/article_28337.html?lang=en] [In Persian]
- Khoyi, I. bin. H. (undated). "*Al-Durra al-Najafiya fi Sharh Nahj al-Balagha*". No place and no publisher. [In Persian]
- Lotman, Y. and Ouspesky, B. E. (2011). *about the semiotic mechanism of culture*. translated by Farzan Sojodi, collection of semiotic articles on culture. Tehran: Alam publication. [In Persian]
- Majlisi, M. B. and Ansarian, A. (1987). "*Al-Muqtataf Min Bihar Al-Anwar*". edited by: Morteza Haj Ali Fard. Tehran: Islamic publications and publications. [In Persian]
- Makarem-Shirazi, N. (1996). "*The Message of Amir al-Mu'minin: A New and Comprehensive Commentary on Nahj al-Balagha*". Qom: Imam Ali Ibn Abi Talib (AS). [In Persian]
- Manafi-Anari, S. (2015). "*Methods and Criticism of Translation*". Tehran: Allameh Tabatabai University Publications. [In Persian]
- Maydani, Abu. al-Fadl. A. (1987). "*Collection of Proverbs*". Mashhad: Astan Quds Razavi Publications. [In Persian]
- Mirahamdi, S. R., Najafi Eyvaki, A. & Lotfi Mofard, F. (2017). Content and Structural Analysis of Nahj al-Balagha Curses. *Nahj al-Balagha Research Quarterly*. 17(1), 131-157. [In Persian]
- Moradi, M. and Rahmani, M. (2015). A Study of interactional relationship between language and culture using language relativism hypothesis. *Journal of Critical Language and Literary Studies*. 12(16), 237-258. [In Persian]
- Newmark, P. (2011). "*Translation techniques training course*". translator: Mansour Fahim; Saeed Sabzian. Tehran: Rahnama. [In Persian]

- Qazvini-Haeri, M. K. (1958). "*Description of Nahj al-Balagheh*". Najaf: Al-Nu'man Press. [In Persian]
- Ragheb Esfahani, Abu. al-Qasim. (2005). "*The Vocabulary of Al-Qur'an Al-Karim*". Qom: Taliyah Al-Nur. [In Persian]
- Sarakhsi, A. bin. N. (1988). "*Alam Nahj-ul-Balagha*". research: Azizullah Atarodi. Tehran: Ministry of Islamic Guidance and Propaganda. [In Persian]
- Shahidi, S. J. (1994). "*Translation of Nahj al-Balagha*". Tehran: Scientific and Farhangi. [In Persian]
- Tabari, Abu. J. M. bin. J. (1991). "*Jamae al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an*". Beirut: Daral-Marfet. [In Persian]
- Tabarsi, F. bin. H. (1981). "*Translation of Majma al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an*". Tehran: Farahani Publications. [In Persian]
- Taleqani, M. (1995). "*A light from Nahj al-Balaghe*". edited by: Muhammad Mahdi Jafari. Tehran: Printing and publishing organization. [In Persian]
- Tarihi, F. bin. M. (1996). "*Al-Bahrain Complex*". Tehran: Mortazavi. [In Persian]
- Zubeidi, M. bin. M. (undated). "*Taj al-Arus*", corrected by: Ali Shiri. Beirut: Dar al-Fikr. [In Persian]
- Faqihi, A. A. (2002). "*Translation of Nahj-ul-Balagha*". Qom: Mashreqin Publications. [In Persian]
- Hashemi-Khoei, H. (1979). "*Minhaj al-Bara'a in sharhe Nahj al-Balagha*". Tehran: Maktaba Al-Islamiya. [In Persian]
- Tabatabai, S. M. H. (1995). "*Tafseer al-Mizan*". Qom: The Islamic Publications Office of the Qom Theological Seminary. [In Persian]

استناد به این مقاله: سلمانیان، سمیه و احسانی، کیوان. (۱۴۰۲). قالب‌های ثابت زبان و چالش‌های معادل‌یابی آن در ترجمه‌های نهج‌البلاغه (موردکاوی نفرین‌های جمعی). *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۳(۲۹)، ۱۴۵-۱۷۸. doi: 10.22054/RCTALL.2024.73262.1668

Translation Researches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.